

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (fjärde avdelningen)

den 12 januari 2023*

”Begäran om förhandsavgörande – Oskäligen villkor i konsumentavtal – Direktiv 93/13/CEE – Avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument – Artikel 4.2 – Bedömning av huruvida avtalsvillkoren är oskäligen – Uteslutande av villkor om avtalets huvudföremål – Villkor om att advokatarvode ska betalas enligt principen om timtaxa – Artikel 6.1 – Den nationella domstolens behörighet i fråga om ett villkor som anses 'oskäligt'”

I mål C-395/21,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens högsta domstol) genom beslut av den 23 juni 2021, som inkom till domstolen den 28 juni 2021, i målet

D.V.

mot

M.A.,

meddelar

DOMSTOLEN (fjärde avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden C. Lycourgos samt domarna L.S. Rossi, J.-C. Bonichot, S. Rodin och O. Spineanu-Matei (referent),

generaladvokat: M. Szpunar,

justitiesekreterare: A. Calot Escobar,

efter det skriftliga förfarandet,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- D.V., genom A. Kakoškina, advokaté,
- Litauens regering, genom K. Dieninis, S. Grigonis och V. Kazlauskaitė-Švenčionienė, samtliga i egenskap av ombud,

* Rättegångsspråk: litauiska.

- Tysklands regering, genom J. Möller, U. Bartl och M. Hellmann, samtliga i egenskap av ombud,
- Europeiska kommissionen, genom J. Jokubauskaitė och N. Ruiz García, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 22 september 2022 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,
följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artiklarna 3.1, 4.2, 6.1 och 7.1 i rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal (EGT L 95, 1993, s. 29), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/83/EU av den 25 oktober 2011 (EUT L 304, 2011, s. 64) (nedan kallat direktiv 93/13).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan advokaten D.V. och hans klient M.A.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

- 3 Artikel 3.1 i direktiv 93/13 har följande lydelse:
”Ett avtalsvillkor som inte har varit föremål för individuell förhandling skall anses vara oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten.”
- 4 I artikel 4 i direktivet anges följande:
”1. Utan att det påverkar tillämpningen av artikel 7 ska frågan om ett avtalsvillkor är oskäligt bedömas med beaktande av vilken typ av varor eller tjänster som avtalet avser och med hänsyn tagen, vid tiden för avtalets ingående, till alla omständigheter i samband med att avtalet ingicks samt till alla övriga villkor i avtalet eller något annat avtal som det är beroende av.
2. Bedömningen av avtalsvilkors oskälighet skall inte avse vare sig beskrivningen av avtalets huvudföremål eller å ena sidan förhållandet mellan pris och ersättning och å andra sidan sålda tjänster eller varor; detta gäller i den mån dessa villkor är klart och begripligt formulerade.”
- 5 Artikel 5 i direktivet har följande lydelse:
”I avtal där alla eller vissa villkor som erbjuds konsumenten är i skriftlig form skall dessa villkor alltid vara klart och begripligt formulerade. ...”
- 6 I artikel 6.1 i samma direktiv föreskrivs följande:
”Medlemsstaterna skall föreskriva att oskäliga villkor som används i avtal som en näringsidkare sluter med en konsument inte är, på sätt som närmare stadgas i deras nationella rätt, bindande för

konsumenten och att avtalet skall förbli bindande för parterna på samma grunder, om det kan bestå utan de oskäligen villkoren.”

7 I artikel 7.1 i direktiv 93/13 föreskrivs följande:

”Medlemsstaterna skall se till att det i konsumenternas och konkurrenternas intresse finns lämpliga och effektiva medel för att hindra fortsatt användning av oskäligen villkor i avtal som näringsidkare sluter med konsumenter.”

8 Artikel 8 i detta direktiv har följande lydelse:

”För att säkerställa bästa möjliga skydd för konsumenten får medlemsstaterna, inom det område som omfattas av detta direktiv, anta eller behålla strängare bestämmelser som är förenliga med [EUF]-fördraget.”

Litauisk rätt

Civillagen

9 Direktiv 93/13 införlivas med nationell rätt genom artikel 6.228⁴, under rubriken ”Oskäligen villkor i konsumentavtal”, i Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864 (lag nr VIII-1864 om godkännande, ikraftträdande och genomförande av den litauiska civillagen) av den 18 juli 2000 (Žin., 2000, nr 74–2262), i den lydelse som är tillämplig i det nationella målet (nedan kallad civillagen). Denna artikel har följande lydelse:

”...

2. Villkor i konsumentavtal som inte har varit föremål för individuell förhandling mellan parterna och som medför att balansen i parternas rättigheter och skyldigheter faktiskt har äventyrats till nackdel för konsumenten på grund av kravet på god sed ska anses oskäligen.

...

6. Skriftligen villkor i konsumentavtal ska vara klart och begripligt formulerade. Villkor som strider mot detta krav ska anses oskäligen.

7. Villkor som beskriver konsumentavtals föremål samt villkor som avser en såld vara eller en tillhandahållen tjänst överensställelse och dess pris ska inte bedömas med avseende på oskäligheten, förutsatt att dessa villkor är klart och begripligt formulerade.

8. När domstolen anser att ett eller flera avtalsvillkor är oskäligen är dessa villkor ogiltigen från och med avtalets ingående, men de övriga avtalsvillkoren förblir bindande för parterna, om det är möjligt att fullfölja avtalet efter det att de oskäligen villkoren har förklarats ogiltigen.”

Lag nr IX-2066 om advokatyrbet

- 10 I artikel 50 i Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas Nr. IX-2066 (lag nr IX-2066 om advokatyrbet) av den 18 mars 2004 (Žin., 2004, nr 50–1632), med rubriken ”Ersättning för juridiska tjänster som tillhandahålls av en advokat”, anges följande:

”1. Klienterna betalar advokatens arvode enligt avtal för juridiska tjänster som tillhandahålls enligt avtalet.

...

3. För att fastställa storleken på advokatens ersättning för juridiska tjänster ska hänsyn tas till målets eller ärendets komplexitet, advokatens kvalifikationer och erfarenhet, klientens ekonomiska situation och andra viktiga omständigheter.”

Förordningen av den 2 april 2004

- 11 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-85 ”Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo” (förordning nr 1R-85 av Republiken Litauens justitieminister om godkännande av riktlinjer för det högsta arvode som ska betalas för rättsligt bistånd – tjänster – i civilrättsliga mål eller ärenden som tillhandahålls av en advokat eller en biträdande jurist, av den 2 april 2004 (Žin., 2004, nr 54–1845), i den lydelse som är tillämplig från och med den 20 mars 2015 (nedan kallad förordningen av den 2 april 2004), innehåller rekommendationer om det högsta belopp som får tas ut för juridiska tjänster som en advokat eller en biträdande jurist tillhandahåller i civilrättsliga mål eller ärenden. Dessa rekommendationer godkändes av Litauens advokatsamfund den 26 mars 2004 och utgör grunden för att tillämpa bestämmelserna i civilprocesslagen om fastställande av rättegångskostnader.

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 12 Under perioden mellan den 11 april och den 29 augusti 2018 ingick M.A., i egenskap av konsument, fem avtal med D.V., i egenskap av advokat, om tillhandahållande av juridiska tjänster mot ersättning, nämligen, den 11 april 2018, två avtal i civilrättsliga mål om samfällid egendom samt om minderåriga barns bostad, villkoren för kommunikation och fastställande av underhåll, den 12 april 2018 och den 8 maj 2018, två avtal om företrädande av M.A. inför polismyndigheten och åklagarmyndigheten i Kaunas (Litauen) och, den 29 augusti 2018, ett avtal om tillvaratagande av M.A:s intressen i ett mål om äktenskapsskillnad.
- 13 Enligt artikel 1 i vart och ett av dessa avtal åtog sig advokaten att ge muntlig och/eller skriftlig juridisk rådgivning, att förbereda utkast till juridiska handlingar, att granska handlingar ur juridisk synvinkel och att företräda klienten inför olika enheter, med därtill hörande göromål.
- 14 I vart och ett av dessa avtal fastställdes arvodet till 100 euro ”för varje timme då rådgivning eller juridiska tjänster har tillhandahållits klienten” (nedan kallat prisvillkoret). I avtalen angavs att ”en del av det angivna arvodet ... ska betalas omedelbart efter det att advokaten tillhandahållit en faktura för juridiska tjänster, med beaktande av det antal timmar som lagts ned för juridisk rådgivning eller för juridiska tjänster som utförts” (nedan kallat betalningsvillkoret).

- 15 Dessutom betalade M.A. förskott på arvode till ett totalt belopp på 5 600 euro.
- 16 D.V. tillhandahöll juridiska tjänster mellan månaderna april och december 2018 samt från och med januari till och med mars 2019 och utfärdade fakturor för samtliga tjänster som hade tillhandahållits den 21 och den 26 mars 2019.
- 17 Eftersom D.V. inte erhöll hela det begärda arvodet väckte D.V., den 10 april 2019, talan vid Kauno apylinkės teismas (Distriktsdomstolen i Kaunas, Litauen) och yrkade att M.A. skulle förpliktas att betala 9 900 euro för juridiska tjänster som tillhandahållits och 194,30 euro för kostnader som uppkommit i samband med fullgörandet av avtalen, jämte årlig ränta på 5 procent av de belopp som skulle erläggas, från dagen för talans väckande till dess att domen verkställs.
- 18 Nämnda domstol biföll delvis D.V:s yrkande genom avgörande av den 5 mars 2020. Den ansåg, på grundval av de avtal som ingåtts, att juridiska tjänster hade tillhandahållits för ett belopp på totalt 12 900 euro. Den domstolen fann emellertid att prisvillkoren i samtliga fem avtal var oskäligen och satte ned det begärda arvodet till hälften, vilket därmed fastställdes till 6 450 euro. Kauno apylinkės teismas (distriktsdomstolen i Kaunas) förpliktade följaktligen M.A. att betala 1 044,33 euro, med beaktande av det belopp som redan hade betalats, jämte årlig ränta på 5 procent, från dagen för talans väckande till dess att domen verkställs, och ett belopp på 12 euro för rättegångskostnader. D.V. förpliktades att till M.A. betala 360 euro för rättegångskostnader.
- 19 D.V:s överklagande av den 30 april 2020 mot detta avgörande ogillades av Kauno apygardos teismas (Regionala domstolen i Kaunas, Litauen) genom beslut av den 15 juni 2020.
- 20 Den 10 september 2020 överklagade D.V. detta beslut till Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens högsta domstol), den hänskjutande domstolen.
- 21 Den hänskjutande domstolen vill i huvudsak få klarhet avseende två frågeställningar, varav den första gäller kravet på att villkor som rör huvudföremålet för avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster ska vara överblickbara och det andra avser verkningarna av att ett villkor om fastställande av priset på dessa tjänster anses oskäligt.
- 22 Vad gäller den första av dessa frågeställningar har den hänskjutande domstolen, för det första, undersökt huruvida ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster, som inte har varit föremål för individuell förhandling och som avser priset på dessa tjänster och sättet att beräkna detta, såsom prisvillkoret, omfattas av artikel 4.2 i direktiv 93/13.
- 23 Den hänskjutande domstolen anser att så är fallet och vill därför, för det andra, få klarhet i det krav på överblickbarhet som ett villkor som rör avtalets huvudföremål måste uppfylla för att undgå skälighetsbedömningen. Den hänskjutande domstolen har i detta avseende anmärkt att även om prisvillkoret är klart formulerat i grammatiskt hänseende, kan det ifrågasättas huruvida villkoret är begripligt, eftersom genomsnittskonsumenten inte kan förstå de ekonomiska följderna av villkoret, ens med beaktande av de andra villkoren i de aktuella avtalen, såsom betalningsvillkoret, i vilket det inte föreskrivs att advokaten ska avge en redogörelse vare sig för de tjänster som tillhandahållits eller för hur ofta dessa ska betalas.
- 24 Den hänskjutande domstolen har erinrat om att det av EU-domstolens praxis framgår att det är av grundläggande betydelse för konsumenten att denna innan ett avtal ingås informeras om avtalsvillkoren och om följderna av att avtalet ingås, eftersom det bland annat är på grundval av

den informationen som konsumenten avgör huruvida han eller hon vill vara bunden av de villkor som näringsidkaren har utformat i förväg (dom av den 21 mars 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, punkt 44).

- 25 Samtidigt som den hänskjutande domstolen tillstår att de avtal som är aktuella i de nationella målen är av specifik art och att det är svårt att förutse det antal timmar som krävs för att tillhandahålla juridiska tjänster, frågar den sig om det är rimligt att kräva att en näringsidkare anger ett vägledande pris för dessa tjänster och huruvida denna information borde finnas med i sådana avtal. Den hänskjutande domstolen vill även få klarhet i huruvida avsaknaden av information innan nämnda avtal ingicks kan kompenseras under fullgörandet av avtalen och huruvida det förhållandet att visshet om priset inte kan erhållas förrän efter det att advokaten har företrätt sin klient i ett visst mål eller ärende kan vara omständigheter som är relevanta vid denna bedömning.
- 26 Vad gäller den andra av nämnda frågeställningar har den hänskjutande domstolen angett att artikel 6.228⁴ punkt 6 i civillagen säkerställer en högre skyddsnivå än den som garanteras i direktiv 93/13, eftersom den omständigheten att ett avtalsvillkor inte är överblickbart är tillräckligt för att villkoret ska förklaras oskäligt, utan att det behöver prövas mot bakgrund av artikel 3.1 i detta direktiv. Den hänskjutande domstolen vill därför få klarhet i de verkningar som enligt unionsrätten följer av att det har fastställts att ett villkor är oskäligt.
- 27 Den hänskjutande domstolen har i detta avseende understrukit att en ogiltigförklaring av prisvillkoret skulle medföra att avtalen om tillhandahållande av juridiska tjänster blev ogiltiga och att den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig om dessa villkor aldrig hade existerat i återställdes. I förevarande fall skulle detta emellertid leda till en oerättigad vinst för konsumenten och till en orättvis situation i förhållande till näringsidkaren, som tillhandahållit tjänsterna i deras helhet. Den hänskjutande domstolen vill även få klarhet i huruvida en eventuell nedsättning av taxan för nämnda tjänster inverkar menligt på den avskräckande verkan som eftersträvas med artikel 7.1 i direktiv 93/13.
- 28 Mot denna bakgrund beslutade Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens högsta domstol) att vilandeförklara målet och ställa följande frågor till EU-domstolen:
- ”1) Ska artikel 4.2 i direktiv 93/13 tolkas så, att begreppet 'avtalets huvudföremål' omfattar ett villkor – som inte har varit föremål för individuell förhandling och som återfinns i ett avtal om juridiska tjänster som ingåtts mellan en näringsidkare (advokat) och en konsument – om priset och sättet på vilket det beräknas?
- 2) Ska hänvisningen i artikel 4.2 i direktiv 93/13 till ett avtalsvillkors klarhet och begriplighet tolkas så, att det räcker att ange storleken på den timtaxa som ska betalas till advokaten i prisvillkoret (enligt vilket priset på de tjänster som faktiskt tillhandahålls fastställs på grundval av principen om timtaxa)?
- 3) Om den andra frågan besvaras nekande, ska då kravet på överblickbarhet tolkas så, att det innebär en skyldighet för advokaten att i avtalet ange dels prissättningen för tjänsterna, vars specifika taxor tydligt kan definieras och specificeras på förhand, eller ska också ett vägledande pris för tjänsterna anges (en preliminär budget för de juridiska tjänster som tillhandahålls), för det fall det är omöjligt att förutse antalet (eller längden på) specifika åtgärder och prissättningen för dem i samband med avtalets ingående, dels riskerna för att priset kan komma att höjas eller sänkas? Är det relevant, vid en bedömning av huruvida

prisvillkoret i avtalet uppfyller kravet på överblickbarhet, om informationen om priserna för de juridiska tjänsterna och sättet på vilket de beräknas lämnas till konsumenten på lämpligt sätt eller anges i själva avtalet om juridiska tjänster? Kan avsaknaden av information före avtalets ingående kompenseras genom att information tillhandahålls under avtalets fullgörande? Påverkas bedömningen av huruvida prisvillkoret i avtalet uppfyller kravet på överblickbarhet av den omständigheten att det slutliga priset på de juridiska tjänsterna framgår först efter det att tjänsterna har tillhandahållits? Är det relevant, vid en bedömning av huruvida prisvillkoret i avtalet uppfyller kravet på överblickbarhet, att det i avtalet inte anges att advokaten regelbundet ska avge redogörelser för de tjänster som tillhandahålls eller att fakturor ska tillhandahållas konsumenten regelbundet, vilket i god tid skulle ge konsumenten möjlighet att bringa de juridiska tjänsterna att upphöra eller att uppnå en ändring av priset enligt avtalet?

- 4) Om den nationella domstolen fastslår att ett avtalsvillkor om fastställande av priset på de tjänster som faktiskt tillhandahålls på grundval av principen om timtaxa inte är klart och begripligt formulerat enligt artikel 4.2 i direktiv 93/13, är den då skyldig att pröva om villkoret är oskäligt, i den mening som avses i artikel 3.1 i samma direktiv (det vill säga, ska det vid en prövning av huruvida avtalsvillkoret är oskäligt fastställas om villkoret orsakar en 'betydande obalans' i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet, till nackdel för konsumenten), eller är redan det förhållandet att prisvillkoret inte är överblickbart tillräckligt för att det ska anses oskäligt, med hänsyn till att villkoret innehåller grundläggande information enligt avtalet?
- 5) Medför den omständigheten att avtalet om juridiska tjänster inte är bindande, om prisvillkoret i avtalet har konstaterats vara oskäligt, såsom föreskrivs i artikel 6.1 i direktiv 93/13, att den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om det villkor som har konstaterats vara oskäligt aldrig hade existerat ska återställas? Skulle ett återställande av denna situation innebära att konsumenten inte är skyldig att betala för de tjänster som redan har tillhandahållits?
- 6) Om beskaffenheten hos ett avtal om tjänster som tillhandahålls mot ersättning innebär att det är omöjligt att återställa den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om det villkor som har konstaterats vara oskäligt aldrig hade existerat (tjänsterna har redan tillhandahållits), strider det då mot syftet med artikel 7.1 i direktiv 93/13 att fastställa advokatens ersättning för de tjänster som har tillhandahållits? Om denna fråga besvaras nekande, skulle den verkliga balansen genom vilken avtalsparternas jämlighet återupprättas uppnås i) om advokaten betalades för de tjänster som tillhandahållits enligt timtaxan i avtalet, ii) om advokaten erhöll en minimiersättning för de juridiska tjänsterna (till exempel den ersättning som anges i en nationell rättsakt eller i rekommendationerna om det högsta ersättningsbeloppet för det bistånd som tillhandahålls av en advokat), eller iii) om advokaten erhöll ett skäligt belopp för tjänsterna som fastställdes av den nationella domstolen, efter att ha beaktat målets eller ärendets komplexitet, advokatens kvalifikationer och erfarenhet, klientens ekonomiska situation och andra relevanta omständigheter?"

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

- 29 Den hänskjutande domstolen har ställt sin första fråga för att få klarhet i huruvida artikel 4.2 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument omfattas av "avtalets huvudföremål", i den mening som avses i denna bestämmelse, när villkoret inte har varit föremål för individuell förhandling och innebär att priset på de tjänster som tillhandahålls fastställs enligt principen om timtaxa.
- 30 EU-domstolen erinrar om att det i artikel 4.2 i direktiv 93/13 föreskrivs ett undantag från den mekanism för materiell prövning av oskäligen villkor som föreskrivs inom ramen för de konsumentsskyddsregler som införts genom detta direktiv och att denna bestämmelse därför ska tolkas restriktivt. Uttrycket "avtalets huvudföremål" i nämnda bestämmelse ska dessutom i regel ges en självständig och enhetlig tolkning inom hela Europeiska unionen, med beaktande av det sammanhang i vilket bestämmelsen förekommer och det mål som eftersträvas med den aktuella lagstiftningen (se, för ett liknande resonemang, dom av den 20 september 2017, *Andriuc m.fl.*, C-186/16, EU:C:2017:703, punkt 34 och där angiven rättspraxis).
- 31 Vad gäller den kategori avtalsvillkor som omfattas av begreppet "avtalets huvudföremål" har domstolen slagit fast att avtalsvillkor som omfattas av begreppet "avtalets huvudföremål", i den mening som avses i artikel 4.2 i direktiv 93/13, ska anses vara villkor som anger de väsentliga prestationerna i detta avtal och som, som sådana, kännetecknar avtalet. De villkor som är av underordnad betydelse jämfört med dem som definierar själva kärnan i avtalsförhållandet kan däremot inte omfattas av begreppet "avtalets huvudföremål" (se, bland annat, dom av den 20 september 2017, *Andriuc m.fl.*, C-186/16, EU:C:2017:703, punkterna 35 och 36, och dom av den 22 september 2022, *Vicente* (Förfarande för betalning av advokatarvode), C-335/21, EU:C:2022:720, punkt 78).
- 32 I förevarande fall avser prisvillkoret ersättning för juridiska tjänster som fastställs enligt en timtaxa. Ett sådant villkor, i vilket en uppdragsgivares skyldighet att betala advokatarvodet fastställs och i vilket arvodestaxan anges, ingår bland de villkor som definierar själva kärnan i avtalsförhållandet, och detta förhållande kännetecknas just av att juridiska tjänster tillhandahålls mot ersättning. Villkoret omfattas följaktligen av "avtalets huvudföremål", i den mening som avses i artikel 4.2 i direktiv 93/13. Bedömningen av villkoret kan dessutom avse "[förhållandet mellan] å ena sidan ... pris och ersättning och å andra sidan sålda tjänster", i den mening som avses i denna bestämmelse.
- 33 Denna tolkning gäller oberoende av den omständigheten, som den hänskjutande domstolen har nämnt i sin första tolkningsfråga, att villkoret inte har varit föremål för individuell förhandling. När ett avtalsvillkor ingår bland dem som anger själva kärnan i avtalsförhållandet, gäller detta nämligen såväl för det fall att villkoret har varit föremål för individuell förhandling som när en sådan förhandling inte har ägt rum.
- 34 Av det ovan anförda följer att den första frågan ska besvaras enligt följande. Artikel 4.2 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument omfattas av denna bestämmelse, när villkoret innebär att priset på de tjänster som tillhandahålls fastställs enligt principen om timtaxa.

Den andra och den tredje frågan

- 35 Den hänskjutande domstolen har ställt sin andra och sin tredje fråga, vilka ska prövas tillsammans, för att få klarhet i huruvida artikel 4.2 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument uppfyller kravet på att vara klart och begripligt formulerat, i den mening som avses i denna bestämmelse, när villkoret innebär att priset på dessa tjänster fastställs enligt principen om timtaxa, utan att det ges några andra preciseringar eller upplysningar om den timtaxa som tillämpas. Om denna fråga besvaras nekande, vill den hänskjutande domstolen få klarhet i vilken information som ska lämnas till konsumenten i en situation där det visar sig omöjligt att förutse det faktiska antalet timmar som krävs för att tillhandahålla de tjänster som avtalet avser och huruvida avsaknaden av sådan information före avtalets ingående kan kompenseras under avtalets fullgörande.
- 36 För det första, vad gäller omfattningen av kravet att avtalsvillkor ska vara överblickbara, såsom detta krav följer av artikel 4.2 i direktiv 93/13, har EU-domstolen understrukit att detta krav – vilket även förekommer i artikel 5 i direktivet – inte kan begränsas till att villkoren ska kunna förstås i formellt och grammatiskt avseende. Tvärtom vilar det skyddssystem som direktivet genomför på idén att konsumenten befinner sig i underläge i förhållande till näringsidkaren, framför allt i fråga om tillgång till information, varför direktivets krav på att avtalsvillkoren ska vara klart och begripligt formulerade, och följaktligen överblickbara, ska tolkas extensivt (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 mars 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, punkterna 46 och 50 och där angiven rättspraxis).
- 37 Kravet att ett avtalsvillkor ska vara formulerat på ett sätt som är klart och begripligt ska således förstås så, att avtalet på ett överblickbart sätt ska ange hur den mekanism som det aktuella villkoret hänvisar till konkret fungerar samt, i förekommande fall, hur denna mekanism förhåller sig till den som föreskrivs i andra villkor, så att konsumenten, på grundval av precisa och begripliga kriterier, kan bedöma vad de ekonomiska följderna av villkoret blir för vederbörande (dom av den 20 september 2017, Andriciuć m.fl., C-186/16, EU:C:2017:703, punkt 45, och dom av den 16 juli 2020, Caixabank och Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 och C-259/19, EU:C:2020:578, punkt 67 och där angiven rättspraxis).
- 38 Prövningen av huruvida ett sådant villkor som det som är aktuellt i det nationella målet är ”klart och begripligt”, i den mening som avses i direktiv 93/13, ska följaktligen göras av den nationella domstolen mot bakgrund av samtliga relevanta faktiska omständigheter. Det ankommer närmare bestämt på den nationella domstolen att, med beaktande av omständigheterna kring avtalets ingående, pröva huruvida konsumenten har underrättats om samtliga uppgifter som kan påverka omfattningen av hans eller hennes åtagande, så att vederbörande kan bedöma de ekonomiska följderna av åtagandet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 mars 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, punkt 52 och där angiven rättspraxis).
- 39 För det andra, vad gäller den tidpunkt då konsumenten ska underrättas om dessa omständigheter, har domstolen slagit fast att det är av grundläggande betydelse för konsumenten att information om avtalsvillkoren och om följderna av att avtalet ingås lämnas före avtalets ingående. Det är bland annat mot bakgrund av den informationen som konsumenten avgör om han eller hon vill vara bunden av de villkor som näringsidkaren har utformat i förväg (dom av den 9 juli 2020, Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, punkt 47 och där angiven rättspraxis).

- 40 I förevarande fall ska det noteras att det i prisvillkoret, såsom den hänskjutande domstolen har preciserat, endast anges att det arvode som näringsidkaren ska ta ut uppgår till 100 euro för varje timme då juridiska tjänster har tillhandahållits. En sådan mekanism för fastställande av priset gör det inte möjligt för en normalt informerad samt skäligen uppmärksam och medveten genomsnittskonsument att, i avsaknad av annan information från näringsidkaren, bedöma de ekonomiska följderna av detta villkor, det vill säga det totala belopp som ska betalas för tjänsterna.
- 41 Med hänsyn till arten av de tjänster som avses med ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster är det visserligen ofta svårt, för att inte säga omöjligt, för näringsidkaren att redan vid ingåendet av avtalet förutse exakt hur många timmar som krävs för att tillhandahålla sådana tjänster och, följaktligen, den faktiska totalkostnaden för tjänsterna.
- 42 Domstolen har dessutom slagit fast att frågan huruvida en näringsidkare uppfyller kravet på överblickbarhet i artikel 4.2 och artikel 5 i direktiv 93/13 ska bedömas utifrån de uppgifter som näringsidkaren förfogade över vid den tidpunkt då denna ingick avtalet med konsumenten (dom av den 9 juli 2020, Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, punkt 49).
- 43 Även om det inte kan krävas av en näringsidkare att denna informerar konsumenten om de slutliga ekonomiska följderna av konsumentens åtagande, vilka beror på framtida och oförutsebara händelser som näringsidkaren inte råder över, måste den information som näringsidkaren är skyldig att lämna innan avtalet ingås emellertid göra det möjligt för konsumenten att fatta ett försiktigt beslut och med full kännedom om dels möjligheten att sådana händelser inträffar, dels vilka följder de kan få för den tid under vilken de aktuella tjänsterna tillhandahålls.
- 44 Denna information, som kan variera beroende på dels syftet med och arten av de prestationer som avses med avtalet om tillhandahållande av juridiska tjänster, dels tillämpliga yrkesregler och etiska regler, ska innehålla uppgifter som gör det möjligt för konsumenten att bedöma den ungefärliga totalkostnaden för dessa tjänster. Det kan röra sig om en uppskattning av det förväntade eller minsta antal timmar som krävs för att tillhandahålla en viss tjänst eller ett åtagande att med rimliga mellanrum sända fakturor eller periodiska redogörelser med uppgift om antalet timmar då arbete utförts. Det ankommer på den nationella domstolen att, såsom det erinrats om i punkt 38 ovan, med beaktande av samtliga relevanta omständigheter kring avtalets ingående, bedöma huruvida den information som näringsidkaren lämnade innan avtalet ingicks gjorde det möjligt för konsumenten att fatta ett försiktigt beslut och med full kännedom om de ekonomiska följderna av att avtalet ingicks.
- 45 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den andra och den tredje frågan besvaras enligt följande. Artikel 4.2 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument inte uppfyller kravet på att vara klart och begripligt formulerat, i den mening som avses i denna bestämmelse, när villkoret innebär att priset på dessa tjänster fastställs enligt principen om timtaxa, utan att konsumenten innan avtalet ingås får den information som gör det möjligt för honom eller henne att fatta ett försiktigt beslut och med full kännedom om de ekonomiska följderna av att avtalet ingås.

Den fjärde frågan

- 46 Den hänskjutande domstolen har ställt sin fjärde fråga för att få klarhet i huruvida artikel 3.1 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument, som innebär att priset för dessa tjänster fastställs enligt principen om timtaxa, och således omfattas av avtalets huvudföremål, ska anses oskäligt enbart på grund av att det inte uppfyller kravet på överblickbarhet i artikel 4.2 i direktivet.
- 47 Det ska härvidlag erinras om att EU-domstolen, såvitt avser artikel 5 i direktiv 93/13, har slagit fast att frågan huruvida ett avtalsvillkor är överblickbart utgör en av de faktorer som ska beaktas vid den bedömning av huruvida detta villkor är oskäligt som det ankommer på den nationella domstolen att göra enligt artikel 3.1 i direktivet. Vid denna bedömning ankommer det på den nationella domstolen att, med beaktande av samtliga omständigheter i målet, först fastställa huruvida kravet på god sed har åsidosatts och därefter huruvida det föreligger en betydande obalans till nackdel för konsumenten, i den mening som avses i sistnämnda bestämmelse (dom av den 3 oktober 2019, Kiss och CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, punkt 49 och där angiven rättspraxis).
- 48 Såsom framgår av den rättspraxis som anges i punkt 36 ovan, har kravet på att avtalsvillkor ska vara överblickbara samma omfattning enligt artikel 4.2 i direktiv 93/13 som enligt artikel 5 i direktivet (se även, för ett liknande resonemang, dom av den 30 april 2014, Kásler och Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, punkt 69). Följderna av att ett avtalsvillkor inte är överblickbart ska följaktligen inte behandlas olika beroende på om villkoret rör avtalets huvudföremål eller någon annan aspekt av avtalet.
- 49 Även om det framgår av den rättspraxis som det erinrats om i punkt 47 ovan att bedömningen av huruvida ett villkor i ett konsumentavtal är oskäligt i princip ska göras på grundval av en helhetsbedömning som inte enbart beaktar villkorets eventuella avsaknad av överblickbarhet, får medlemsstaterna, enligt artikel 8 i direktiv 93/13, säkerställa en högre skyddsnivå för konsumenterna.
- 50 I förevarande fall har Republiken Litauen, såsom framgår av beslutet om hänskjutande och den litauiska regeringens yttrande, valt att säkerställa en högre skyddsnivå, eftersom det i artikel 6.228⁴ punkt 6 i civillagen föreskrivs att villkor som strider mot kravet på överblickbarhet ska anses oskäliga.
- 51 Eftersom medlemsstaterna är fria att föreskriva en sådan skyddsnivå i sin nationella rätt, utgör direktiv 93/13 – utan att det krävs att den omständigheten att ett villkor i ett konsumentavtal inte är överblickbart automatiskt leder till att det fastställs att villkoret är oskäligt – inte hinder för att en sådan konsekvens följer av nationell rätt.
- 52 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den fjärde frågan besvaras enligt följande. Artikel 3.1 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument, som innebär att priset på dessa tjänster fastställs enligt principen om timtaxa, och således omfattas av avtalets huvudföremål, inte ska anses oskäligt enbart på grund av att det inte uppfyller kravet på överblickbarhet i artikel 4.2 i detta direktiv, såvida inte den medlemsstat vars nationella rätt är tillämplig på det aktuella avtalet uttryckligen har föreskrivit, enligt artikel 8 i nämnda direktiv, att kvalificeringen som ”oskäligt villkor” följer av enbart den omständigheten.

Den femte och den sjätte frågan

- 53 Den hänskjutande domstolen har ställt sin femte och sin sjätte fråga, vilka ska prövas tillsammans, för att få klarhet i huruvida artiklarna 6.1 och 7.1 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att de, när ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument inte kan bestå efter det att ett villkor som förklarats vara oskäligt har undanröjts, villkoret innebär att priset på tjänsterna fastställs enligt principen om timtaxa och tjänsterna har tillhandahållits, utgör hinder för att den nationella domstolen beslutar att återställa den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om detta villkor inte hade förelegat, även om detta leder till att näringsidkaren inte erhåller någon ersättning för sina tjänster, eller ersätter nämnda villkor med ett villkor i nationell rätt om ett högsta ersättningsbelopp för det bistånd som tillhandahålls av advokaten eller med den domstolens egen bedömning av den ersättningsnivå som den anser vara skälig för dessa tjänster.
- 54 För att besvara dessa frågor ska det erinras om att det framgår av domstolens praxis att fastställandet av att ett villkor i ett avtal är oskäligt ska göra det möjligt att återställa den rättsliga och faktiska situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om detta oskäliga villkor inte hade förelegat (se, för ett liknande resonemang, dom av den 31 maj 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, punkt 34 och där angiven rättspraxis).
- 55 Enligt artikel 6.1 i direktiv 93/13 ankommer det på den nationella domstolen att underlåta att tillämpa oskäliga villkor, så att de inte får några bindande verkningar för konsumenten, såvida inte konsumenten motsätter sig detta. Avtalet ska dock i princip bestå, utan att det görs andra ändringar än vad som följer av att de oskäliga villkoren ogiltigförklaras, i den mån det är juridiskt möjligt enligt nationell rätt att avtalet består på detta sätt (dom av den 25 november 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, punkt 29 och där angiven rättspraxis).
- 56 Om ett avtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument inte kan bestå efter det att ett oskäligt villkor har undanröjts, utgör artikel 6.1 i direktiv 93/13 inte hinder för att den nationella domstolen, med tillämpning av avtalsrättens principer, undanröjer det oskäliga villkoret genom att ersätta det med en utfyllnadsregel i nationell rätt i situationer där en ogiltigförklaring av det oskäliga villkoret skulle tvinga den nationella domstolen att ogiltigförklara avtalet i dess helhet, vilket skulle utsätta konsumenten för mycket negativa konsekvenser, så att den sistnämnda missgynnades (dom av den 25 november 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, punkt 32 och där angiven rättspraxis).
- 57 I förevarande fall vill den hänskjutande domstolen få klarhet i vilka slutsatser som ska dras av ett eventuellt fastställande av att prisvillkoret är oskäligt. Den hänskjutande domstolen anser dels att de avtal som är aktuella i de nationella målen inte kan bestå utan detta villkor, dels att den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om detta villkor inte hade förelegat inte kan återställas, eftersom konsumenten har utnyttjat de juridiska tjänster som anges i dessa avtal.
- 58 Det ska härvidlag påpekas att, såsom framgår av den rättspraxis som anges i punkterna 54–56 ovan, fastställandet av att prisvillkoret är oskäligt medför en skyldighet för den nationella domstolen att underlåta att tillämpa villkoret, såvida inte konsumenten motsätter sig detta. Ett återställande av den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om villkoret inte hade förelegat innebär i princip, även för det fall tjänsterna har tillhandahållits, att konsumenten befrias från skyldigheten att betala de arvoden som fastställts på grundval av nämnda villkor.

- 59 För det fall den hänskjutande domstolen skulle finna att avtalen, med tillämpning av relevanta bestämmelser i nationell rätt, inte kan bestå efter det att prisvillkoret har undanröjts, utgör artikel 6.1 i direktiv 93/13 således inte hinder för att avtalen ogiltigförklaras, även om detta leder till att näringsidkaren inte erhåller någon ersättning för sina tjänster.
- 60 Det är endast för det fall en ogiltigförklaring av avtalen i deras helhet skulle utsätta konsumenten för mycket negativa konsekvenser, så att konsumenten missgynnades, som den hänskjutande domstolen undantagsvis kan ersätta ett oskäligt villkor som har ogiltigförklarats med en utfyllnadsregel eller annan tillämplig bestämmelse i nationell rätt om parterna i det aktuella avtalet har kommit överens om detta.
- 61 Vad gäller de följder som en ogiltigförklaring av de avtal som är aktuella i det nationella målet kan få för konsumenten, ska det påpekas att domstolen, i fråga om ett låneavtal, har slagit fast att en ogiltigförklaring av avtalet i dess helhet i princip skulle medföra att det resterande lånebeloppet omedelbart förföll till betalning i en omfattning som riskerade att övergå konsumentens ekonomiska resurser och kunde få mycket negativa konsekvenser för konsumenten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 mars 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, punkt 63 och där angiven rättspraxis). De mycket negativa konsekvenserna av en ogiltigförklaring av ett avtal kan emellertid inte begränsas till att endast avse rent ekonomiska konsekvenser.
- 62 Såsom generaladvokaten påpekade i punkterna 74 och 76 i sitt förslag till avgörande är det nämligen inte uteslutet att en ogiltigförklaring av ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som redan tillhandahållits kan medföra rättsosäkerhet för konsumenten, bland annat i det fall där det enligt nationell rätt är möjligt för näringsidkaren att kräva ersättning för dessa tjänster på en annan grund än den som framgår av det ogiltigförklarade avtalet. Dessutom kan, likaledes beroende på tillämplig nationell rätt, avtalets ogiltighet eventuellt påverka giltigheten och verkan av de åtgärder som vidtagits med stöd av avtalet.
- 63 Om den hänskjutande domstolen, mot bakgrund av det ovan anförda, finner att en ogiltigförklaring av de aktuella avtalen i deras helhet skulle medföra mycket negativa konsekvenser för konsumenten, utgör artikel 6.1 i direktiv 93/13 följaktligen inte hinder för att den hänskjutande domstolen ersätter prisvillkoret med en utfyllnadsregel eller annan tillämplig bestämmelse i nationell rätt om parterna i nämnda avtal har kommit överens om detta. Det är emellertid viktigt att en sådan bestämmelse är specifikt avsedd att tillämpas på avtal mellan en näringsidkare och en konsument och inte har en så allmän räckvidd att dess tillämpning i praktiken skulle göra det möjligt för den nationella domstolen att på grundval av sin egen uppskattning fastställa den ersättning som ska utgå för de tjänster som tillhandahålls (se, för ett liknande resonemang, dom av den 8 september 2022, D.B.P. m.fl. (Hypotekslån uttryckt i utländska valutor), C-80/21–C-82/21, EU:C:2022:646, punkterna 76 och 77 och där angiven rättspraxis).
- 64 Under förutsättning att förordningen av den 2 april 2004, som nämns i beslutet om hänskjutande, innehåller en sådan bestämmelse, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att kontrollera, skulle förordningen kunna tillämpas för att ersätta prisvillkoret med en ersättning som fastställs av den nationella domstolen.
- 65 Den hänskjutande domstolen kan däremot inte komplettera de avtal som är aktuella i det nationella målet med sin egen uppskattning såvitt gäller den ersättningsnivå som den anser vara skälig för de tjänster som tillhandahålls.

- 66 Det framgår nämligen av EU-domstolens praxis att när en nationell domstol finner att ett oskäligt villkor i ett avtal mellan en näringsidkare och en konsument är ogiltigt, kan den inte komplettera avtalet genom att ändra innehållet i detta villkor (dom av den 25 november 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, punkt 30 och där angiven rättspraxis).
- 67 Domstolen har härvidlag slagit fast att för det fall en nationell domstol skulle ha möjlighet att ändra innehållet i oskäliga villkor i ett sådant avtal kunde detta äventyra förverkligandet av det långsiktiga syftet med artikel 7 i direktiv 93/13. En sådan möjlighet skulle motverka den avskräckande verkan det har på näringsidkarna att sådana oskäliga villkor helt enkelt inte kan tillämpas gentemot konsumenterna, i den mån näringsidkarna skulle vara benägna att använda villkoren med vetskap om att även om villkoren skulle ogiltigförklaras så skulle den nationella domstolen kunna fylla ut avtalet i nödvändig utsträckning på ett sådant sätt att näringsidkarnas intressen tillvaratogs (dom av den 18 november 2021, A. SA, C-212/20, EU:C:2021:934, punkt 69 och där angiven rättspraxis).
- 68 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den femte och den sjätte frågan besvaras enligt följande. Artiklarna 6.1 och 7.1 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att de, när ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument inte kan bestå efter det att ett villkor som förklarats vara oskäligt har undanröjts, villkoret innebär att priset på tjänsterna fastställs enligt principen om timtaxa och tjänsterna har tillhandahållits, inte utgör hinder för att den nationella domstolen återställer den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om detta villkor inte hade förelegat, även om detta leder till att näringsidkaren inte erhåller någon ersättning för sina tjänster. För det fall en ogiltigförklaring av avtalet i dess helhet skulle utsätta konsumenten för mycket negativa konsekvenser, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att kontrollera, utgör dessa bestämmelser inte hinder för att den nationella domstolen avhjälper den omständigheten att nämnda villkor är ogiltigt genom att ersätta det med en utfyllnadsregel eller annan tillämplig bestämmelse i nationell rätt om parterna i nämnda avtal har kommit överens om detta. Dessa bestämmelser utgör däremot hinder för att den nationella domstolen ersätter det oskäliga villkor som har ogiltigförklarats med sin egen uppskattning av storleken på den ersättning som ska utgå för nämnda tjänster.

Rättegångskostnader

- 69 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (fjärde avdelningen) följande:

- 1) Artikel 4.2 i rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal, i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/83/EU av den 25 oktober 2011,**

ska tolkas så,

att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument omfattas av denna bestämmelse, när villkoret innebär att priset på de tjänster som tillhandahålls fastställs enligt principen om timtaxa.

2) Artikel 4.2 i direktiv 93/13, i dess lydelse enligt direktiv 2011/83,

ska tolkas så,

att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument inte uppfyller kravet på att vara klart och begripligt formulerat, i den mening som avses i denna bestämmelse, när villkoret innebär att priset på dessa tjänster fastställs enligt principen om timtaxa, utan att konsumenten innan avtalet ingås får den information som gör det möjligt för honom eller henne att fatta ett försiktigt beslut och med full kännedom om de ekonomiska följderna av att avtalet ingås.

3) Artikel 3.1 i direktiv 93/13, i dess lydelse enligt direktiv 2011/83,

ska tolkas så,

att ett villkor i ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument, som innebär att priset på dessa tjänster fastställs enligt principen om timtaxa, och således omfattas av avtalets huvudföremål, inte ska anses oskäligt enbart på grund av att det inte uppfyller kravet på överblickbarhet i artikel 4.2 i detta direktiv, i dess ändrade lydelse, såvida inte den medlemsstat vars nationella rätt är tillämplig på det aktuella avtalet uttryckligen har föreskrivit, enligt artikel 8 i nämnda direktiv, i dess ändrade lydelse, att kvalificeringen som oskäligt villkor följer av enbart den omständigheten.

4) Artiklarna 6.1 och 7.1 i direktiv 93/13, i dess lydelse enligt direktiv 2011/83,

ska tolkas så,

att de, när ett avtal om tillhandahållande av juridiska tjänster som ingåtts mellan en advokat och en konsument inte kan bestå efter det att ett villkor som förklarats vara oskäligt har undanröjts, villkoret innebär att priset på tjänsterna fastställs enligt principen om timtaxa och tjänsterna har tillhandahållits, inte utgör hinder för att den nationella domstolen återställer den situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om detta villkor inte hade förelegat, även om detta leder till att näringsidkaren inte erhåller någon ersättning för sina tjänster. För det fall en ogiltigförklaring av avtalet i dess helhet skulle utsätta konsumenten för mycket negativa konsekvenser, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att kontrollera, utgör dessa bestämmelser inte hinder för att den nationella domstolen avhjälpes den omständigheten att nämnda villkor är ogiltigt genom att ersätta det med en utfyllnadsregel eller annan tillämplig bestämmelse i nationell rätt om parterna i nämnda avtal har kommit överens om detta. Dessa bestämmelser utgör däremot hinder för att den nationella domstolen ersätter det oskäliga villkor som har ogiltigförklarats med sin egen uppskattning av storleken på den ersättning som ska utgå för nämnda tjänster.

Underskrifter